

V ОБІЙДЕМОСЬ БЕЗ БЛИХ...

Сувора зима вимерзала ялинками
вигна у факультетській залі інсти-
туту. Струнко стоять стільці коло
довгого стола.

1

Професор БЕЛИЙ та його АСИ-
СТЕНТКА, бездоганно одягнені, уро-
чисті, підкреслено зосереджені, увій-
шли до залі. Бєлий оглянув порожню
залю:

— Ми прийшли зарано. Члени факультетської комісії
десь певне латають чоботи, або рубають дрова. Нам доведеть-
ся чекати, доки вони скінчать свою «державну» роботу.

— Може краще повернутися до лябораторії і прийти піз-
ніш?

— Але як це зворушливо. (*Повів рукою на стільці*). Неві-
домого пройдисвіта призначили на ректора імператорського
університету, і він дбайливою більшовицькою рукою пороз-
ставляв стільці для професорів і поруч—для вчорашніх бав-
дитів, сьогоднішніх диктаторів, тупих, як той дуб, що з нього
зроблені стільці. Єднання науки й праці. (*Поправляє комі-
рець*). Я задихаюся.

— Ми умовилися не втрачати рівноваги. Перемогти мож-
на тільки тоді, коли віриш у перемогу.

— Вірити в перемогу. Вірити навіть тоді, коли від білої
гвардії лишився білий саван, від її героїв—білий кадильний
димок. Вірити до краю. Вірити...

— І боротись.

— Так. Ми погано стріляли їм у лоб, коли вони тиснули
нашу армію—удруге ми постараємось не бути мрійниками і
боягузами. Але коли настане цей день відплати? Мені зда-
ється іноді, що ми живемо не надією, а зненавистю. Ця зне-
нависть стає дужчою за мене. Вона задушить мене.

АСИСТЕНТКА

— Ні! (*Екзальтовано вхопила його руки, подивилася йому в очі і приникла губами до його руки*). Чувсте? Ми... ми задушимо їх...

2

МОСЯ рантом увиходить до залі—
засніжений, закутаний башликом, об-
бивав сніг.

— Не мороз, а контрреволюція якась. О, здрастуйте, товаришу професоре! Значить, засідання факультету? От здорово! Сніжок, знаєте. Свіже повітря. Наші зараз прийдуть.

БЕЛИЙ

— Хто це виші?

МОСЯ

— А студіози. Олена Черета, Крижень, Тарас Роботяга, Катерина Гриценкова.—Кругосвітній пролетаріят.

БЕЛИЙ іде на Шкіндера.

— Дуже приємно, що вони теж із «ваших». Дуже... дуже приємно «товаришу» ввряю... (*Майже в нестямі виходить із залі*).

АСИСТЕНТКА—за ним.

3

Мося ніяково і здивовано озирється. А на дверях стоїть СМОЛЯ. Вклонившись професорові, що пройшов повз нього, він повертається до Шкіндера і дивиться на нього гостро, пронизливо, із зневажистю:

— Чого він вийшов блідий, як смерть?

МОСЯ

— Піді спитай. Може він тобі скаже.

— Це ти так завойовуєш винцу школу?

— Як умію, так і завойовую. Тебе не читатимусь.

— Он як. Та ти, я бачу, хоробрий. Але ти не хвилюйся. Я не збираюсь тебе бити, будь спокійний.

— Хіба? Ну, тоді я цілком спокійний.

— От і прекрасно. *(Тихо)*. Ти що? Закопати мене хочеш? Не пощастить. Я незаможник. Чув? Триста років страждав. *(Гостро, у вічі йому)*. Кров нашу пили. А тепер я тут і ти мене не з'їси. Палки мені вставляєш? З курскому одводиш? Погубить хочеш? Нічого не вийде. Все одно буду асистентом. На меншому не помирюся. Так і знай.

— Ти скінчив?

— Скінчив.

— Ну, так ти таки сволоч. Триста років сволоч. А я ще мав сумнів..

СМОЛА з кулаками.

— Ти-

МОСЯ

— Ну? *(підняв стільця і... тихо поставив його перед Смо-лою)*. Сідайте, будь ласка.

СМОЛА спустив кулаки, засміявся.

— Ну, й дурень же я. Ми ж товариші. Пробач.

— Не товариші ми. Хто зраджує клясову лінію, тому я не товариш.

— А я зрадив? Де я зрадив? Коли? Хто доведе?

— Куркулеві Тихоплюєві хто дав стипендію? Бондареві та Гриценковій як сміли відмовити?

— Брехня! Це не я. Ти просто маєш проти мене зуб. Ти просто... нервовий.

МОСЯ

— Угадав. Маю зуб і нервовий. *(Сів до столу, розгорнув книжку)*.

ТЕРЕНЬ, ОЛЕНА, КАТРИЯ ГРИЦЕН-
КОВА й ТАРАС—усі в снігу—увій-
шли до залі, гукнули:

— Ну й холод!

Обтрушуються, тріються, борюкаю-
ться, б'ють рукавицями.

МОСЯ

— Не заважайте. Щойно спокійно зайнявся академізмом,
а ви заважаєте.

ТЕРЕНЬ

— Нічого, Мосю, ми тебе в факультетську комісію,—там
тобі буде академізм.

МОСЯ

— Що? у мене і так дванадцять навантажень.

ТЕРЕНЬ

— Виходить, що це буде тринадцять. (До Тараса). А тобі,
Роботяго, доведеться йти в стипендком. Смола, студорганіза-
ції тебе з стипендкому знімають. Ще один такий вчинок, і
ми тебе знімемо з усіх навантажень, і з канєсу к чортовій
матері.

СМОЛА

— Що це таке? Я мушу...

ОЛЕНА

— Що ти мусиш—скажеш потім, а ми мусимо зараз по-
чинати. Час дорогий. Починай, Тереню.

ВСІ

— Починай.

ТЕРЕНЬ

— Що тут починати. Гармаша призначили на ректора.

Всі

— Наша бере!

ТЕРЕНЬ

— Бере, та ще не взяла. Гармаш—це та людина, що поставить інститут на ноги. Але...

КАТРЯ солідно по-хазяйському.

— Дуже сердитий.

ТАРАС

— Цить. Ми вже сьогодні виявили себе...

ТЕРЕНЬ

— Гармаш мусить на когось обпертись. Ви знаєте, що серед професорів...

5

Увійшли професори—БОГОЯВЛЕНСЬКИЙ, КОЧЕРГА, СЛІВОЗКІН, ВОРОНОВ І КУКУШКІН. Критично глянули один на одних—студенти на професорів і навпаки.

БОГОЯВЛЕНСЬКИЙ

— Гаспада студенти?

Хлопці так їй пирснули.

ТАРАС

— Ні.

БОГОЯВЛЕНСЬКИЙ

— А хто же?

ОЛЕНА

— Просто пролетарські студенти.

БОГОЯВЛЕНСЬКИЙ

— А-а. Извініте, гаспада. Віноват... пролетарські студенти.

ТАРАС

— Будь ласка.

КАТЯ

— Хіба ми злиняємо, як нас господами назвуть?

Пирсули.

ТЕРЕНЬ

— Просимо сідати. Товариш Гармаш затримався в губпаркомі. Зараз прийде. *(До студентів)*. Товариші, на хвилину до тієї кімнати. *(Вийшли)*.

Професори ще раз презираються.
Одсовують стільці, мовчки сідають.
Ніякова павза.

БОГОЯВЛЕНСЬКИЙ

— Н-да..

Павза розрядилася реготом.

ВОРОНОВ

— Важкувато, Павле Михайловичу? Нічого, звикнете. Я, ви знаєте, дома щовечора вправляюся. Перед люстром отак стану і почну. «Товариші студенти». І звик. А ви—гаспада. Хіба ж можна?

СЛБЗКІН

— Я ж вас учив, як триматися з цими... голубчиками. Як це вам подобається? Товариш Гармаш у губпаркомі. Це ректор університету. В губпаркомі. Ректор. Ви щонебудь розумієте? В губпаркомі! А може він ще й в губчека?... *(Всі озирються)*.

БОГОЯВЛЕНСЬКИЙ

— Гаспада, нельзя лі без етих ужасних названій, я чоловік старий і нервний.

КУКУШКІН

— O, tempora, o mores!

КОЧЕРГА

— А ви звернули увагу на те, як цей студент сказав «просимо сідати»?

СЛБЗКІН

— Да, да. Це ж... це ж...

КУКУШКІН

— Nec plus ultra.

СЛБЗКІН

— Нахабство. Просимо сідати.

КОЧЕРГА

— Шкода. Ви все таки не звернули уваги на тон. Так може сказати тільки господар.

ВОРОНОВ

— Цікаво. Іменно—господар. Нугіс, далі.

БОГОЯВЛЕНСЬКИЙ

— Чепуха! Ё-рун-дас, Іван Павлович. Ёрунда-с і чепуха-с.

СЛБЗКІН

— Ультра чепуха.

КОЧЕРГА

— Ну, як собі знаєте. А я почуваю себе дуже добре. Що правда, моєї місячної академічної пайки вистачає тільки на 17 днів, але я почуваю, що на нашій планеті запахло озоном.

БОГОЯВЛЕНСЬКИЙ

— Н-да-с...

СЛБЗКІН

— Значить, ви так? Ви за них? Так-с... Ага. Ви за них, значить... Так, так... до партії не думаєте вступати?

КОЧЕРГА

— Ну, знаєте. Погане уявлення ви маєте про партію, коли думаєте, що до неї так легко вступити. Але можу вас заспокоїти: працюю і буду працювати з більшовиками. Хороший народ.

СЛЮЗКІН

— Ви чуєте? Всі чули? Так-с. Значить, чекіст?

Рух.

У двері просунулась кудлата КО
ТИНА голова.

— Дя, я ізвіняюсь. Тут тьоті Череди та дяді Мосі нема?

Професори повернулись на стільцях
і зазмерли

БОГОЯВЛЕНСЬКИЙ

— Что за ерунда?

КОТЯ

— Зовсім не юрунда, а сурйозне діло. *(Свиснує носом).*

КОЧЕРГА

— Ти хто такий?

КОТЯ

— Я? Натурально хто—Котя, з їхньої артелі. Є підряд—
рубати дрова і пароплав грузити, а їх не знайду.

Професори презирнулись.

КОЧЕРГА

— Вони в тій кімнаті, позад тебе.

Котя ралтово повертається бігти :
стукається головою в професора Бе-
лого, що увіходить до залі.

8

БЕЛИИ

— Пардон.

КОТЯ

— Що? Шкода, що мені ніколи... *(Побіг).*

БЕЛИЙ

— Через босяків скоро не можна буде увійти до власного кабінету.

ВОРОНОВ

— Ви, помилились. Це підрядчик, а не босяк...

АСИСТЕНТКА

— Це просто пляма на нашій честі.

БЕЛИЙ

— Честь... Де вона? За морем наша честь.

ВОРОНОВ

— Нічого, Володимире Михайловичу. Ось заснуємо ячсо-ди, реформуємо університет, нові методи навчання запрова-димо, нові програми, словом—збудуємо новий світ... де не буде босяків... Я вже, знаєте, звик... Стану перед люстром...

9

Увійшов ГАРМАШ і з ним СТУ-
ДЕНТИ.

ГАРМАШ

— Здрастуйте. (*Професори злегка вклоняються*). Я запіз-нився на п'ять хвилин через незалежні від мене причини. (*До студентів*). Товариші, сідайте, будемо починати. На наших засіданнях має головувати ректор. Отже, я беру на себе цей обов'язок. Треба також постійного секретаря.

СМОЛА

— Ділову людину...

ГАРМАШ

— А хіба у факультетській комісії може бути якийсь ла-нець, чи гульвіса? Звісно, ділову людину.

ТЕРЕНЬ

— Прошу слова. Студентська фракція рекомендує това-риша Шкіндера.

МОСЯ

— Я не знаю, чому саме Шкіндера, коли в нього й так дванадцять навантажень?

СМОЛА

— Я також не знаю, чи товариш упорається...

ТЕРЕНЬ

— Раз виставляємо, значить упорається. Ми розвантажимо його на іншій роботі.

ГАРМАШ

— Хто за цю кандидатуру? (*Студенти і професор Кочерга підносять руки*). Хто проти? (*Нема*). Хто утримувався? (*Професори підносять руки, крім Белого та асистентки*). А ви, професоре Бєлий?

БЄЛИЙ підвівся, закрив руку за край сюртука.

— Добродію Гармаше. Я прийшов сюди, щоб заявити вам, що брати участь у цій комедії я не можу і не буду. (*Рух серед присутніх*).

СЛЬОЗКІН злякано.

— Що він меле? Що він меле?

БОГОЯВЛЕНСЬКИЙ

— Че-пуха-с і є-рунда-с.

БЄЛИЙ

— Ваша «влада» хоче використовувати нас, як фахівців. Це ганебне слово «використовувати»... Хоч, дехто, як бачу, мириться з цим. Але... (*Поправляє комірець, хрипко промовляє далі*) засідати на факультеті, поруч із вашими «секретарями», це вже вибачте... Є межі людському терпінню. Є також межі безтактності. І коли їх переходять, то... вибачте. Мені, представникові науки, немає чого робити серед «політиків» більшовизму. Я на цьому не розуміюся, я знаю тільки, що ви руйнуєте освячені традиціями програми університету і вставляєте в них якісь історичні матеріалізми, марксизми,

діялектики. Якись практичні, меркантильні доктринки... Якись утопійні теорійки... Ви хочете підкорити професора шкіндерам та гольдманам! Ми для цього не здатні. Нам не лишається місця серед вас, і тому ми робимо логічний для себе висновок. Ми йдемо. *(Виходить із-за столу).*

АСИСТЕНТКА

— Так. Ми йдемо. *(Підтримує його).* І сподіваємось, що йдемо не самі. За нами підуть ті, в кого ще не вмерло навіки почуття власної гідності, кого пече тавро ганьби. А ви... ви можете засідати... Можете будувати ваш.. «новий світ»... Можете!..

Вийшли.

10

Павза. Студенти презираються. Професори почувують себе ніяково.

ТЕРЕНЬ

— Який порядок денний?

ГАРМАШ

— Товаришу Шкіндере, будь ласка, займіть місце.

Шкіндер мовчки сідає на секретарське місце.

ГАРМАШ

— Товариші, на ваших очах стався випадок, що не потребує особливих коментарів. Професор Белий нарешті виявив своє справжнє лице. Закликаю вас спокійно продовжувати роботу.

БОГОЯВЛЕНСЬКИЙ

— Чепуха-с. Ви, мілий человек, успокойть сво должны билі, а не так... Брунда-с і че-пуха-с.

ГАРМАШ

— Ну, професоре Богоявленський. Заспокоїти Белого ми не можемо.

ОЛЕНА

— Дайте слово. Товариші, піти за професором, поговорити з ним, заспокоїти, коли він навіть образив збори, можна, і це не сором. Та за яким професором?

СТУДЕНТИ

— Правильно.

ОЛЕНА

— За тим, що може піти разом із нами, а не за тим, що може йти тільки проти нас. А цей, видно, пропащий.

ТАРАС

— Якось видержимо без білих.

СТУДЕНТИ

— Правильно. Продовжувати.

КОЧЕРГА

— Що ж, професор Белий мав час подумати про свою поведінку... Клопотатись за нього нам не доводиться. За нього поклопочеться хтось інший...

Професори презиринулися.

ГАРМАШ

— Оголошую порядок денний. Перше—про діяльність осередків сприяння, так званих «ячсодів». Друге—перегляд деяких навчальних програм і заведення до пляну історичного матеріалізму. Третє—готування до зачетної сесії. Четверте—про регулярне одвідування лекцій. І п'яте—порядок практичного навчання. Хто має додатки?

БОГОЯВЛЕНСЬКИЙ

— Ізвольте відеть... шапок не снімають в аудиторії гаспада студ... віноват... (*махнув рукою*) не могу... пролетарські студенти...

ГАРМАШ

— Адміністративним порядком зробимо. Не турбуйтеся, професоре, всі скидатимуть шапки.

БОГОЯВЛЕНСЬКИЙ підбадьорився.

— Неужто? Хорошо, очень хорошо. Єслі прі советской власті будуть всьо же снімать шапки, то это уже не такая плохая власть... І уж касательно одєжди... Не раздеваются, ведь...

ТАРАС

— Так холодно ж, професоре. В аудиторіях вода замерзає.

БОГОЯВЛЕНСЬКИЙ

— То-то, замерзає... Топіть надо. Раньше, небось не замерзала.

ВОРОНОВ

— Потім... дехто приходив до мене на зачот, а з кишені револьвер стирчить. Я, звичайно, не боюся. Але незрозуміло: для чого револьвер? Зачот я й так поставлю, якщо людина щось знає. А то, знаєте, револьвер... Людина дивиться тобі в вічі і так, знаєте, многозначно вмовляє: «Ви, професоре, ще не одмітили мені в книжці зачотик»... Хе-хе.

ТЕРЕНЬ сухо.

— Того студента вже вилучили за це з інституту. Вилучили, кажу.

ВОРОНОВ

— Уже? Ну, тоді я не маю інших додатків.

ГАРМАШ

— Хто за порядок денний?

Всі підносять руки.

КОТЯ в двері.

— Єсть дрова рубати! Скажіть дяді Мосі... І пароплав грузить. На два місяці роботи.

ОЛЕНА підійшла.

— Потім. Зараз тут порядок денний грузимо. Роботу за-тримай. Котись.

КОТЯ

— Котюсь.

ВІ СПОСІБ ЛІМПРИХТІВ І СПОСІБ
СМОЛІ

В порту. Студентська артіль вантажить пароплав пресованим кльоч-чям. На палубу з шакою, а з палуби — з книжкою. Стане котрий, зачитасться, іншим заважає. Сходи ж вузькі, розминутись тіде. А то ще й зошита вийме та почне конспектувати. Настає весна, треба зачоти підігнати. Проте й робота йде. Тільки потікують: «БЕРЕЖИСЬ», «ПРАВО-РУЧ», «КІНЧАЄМО ХЛОПЦІ», «ПІД-ТЯГНИСЬ»... Тарас та Мося зустрі-лись на сходах

1

ТАРАС

— Чорт його знає, забув спосіб Лімприхта діставати альдегіди...

МОСЯ одірвав очі від книжки.

— А, спосіб Лімприхта. Це ж... Ну да... Спосіб Лімприхта діставати альдегіди... Так я його теж забув...

СТУДЕНТИ з паками.

- Дорогу! Чому пробка?
- Не затримуй студентського руху.
- Сідай покуримо!

ТЕРЕНЬ спускається з чардака.

— Чому застрайкували?

АНТОНЬЙО

— Та ну його, зрештою, к свиням собачим! Хіба це життя?

ТЕРЕНЬ

— От тобі й на. А що ж це, Антоньйо? Не падай духом, скоро кінчаємо.

КОТЯ

— Пак із двадцять зосталося. І за роцотом. Так що не журіться, дядя Антон.

ТАРАС

— Забув спосіб Лімприхта.

ГОЛЮСИ

— Жирна кислота... Суха перегонка... Кальцієва сіль...

МОСЯ

— Та не всі зразу.

ТЕРЕНЬ

— Сухою перегонкою кальцієвої соли муравиної кислоти з такою самою сіллю жирної кислоти—дістаємо альдегіди. От тобі й спосіб Лімприхта. Наслідком маємо: 2 це аш три, це о аш, плюс 2 це о три, це а.

ТАРАС

— Як, як? Покажи формулу.

СТУДЕНТИ

— На ось крейду. Пиши на дошках.

ТАРАС пише.

— Стривайте, водень заміщується металом... Це-о-аш.

АНТОНЬЙО

— Це-о-аш, це-о-аш... Та з цього здуріти можна. Перейду на образотворчі мистецтва. У трьох інститутах був, спробую

четвертий. Принаймні не доведеться марнувати дні і ночі коло цих проклятих формул. Ех, Терешку! Якби ти знав, яку я дівчину бачив...

ТАРАС

— Ти йди ти з своєю дівчиною під три чорти. Це-аш-три, аш-це-о.

АНТОНЬО

— Ні, не вмієте ви, друзі мої, любити життя.

ТЕРЕНЬ

— Ех, ти вакса. Ти ж сам ні чорта в житті не розумієш.

НЕРОНОВ

— Н-да... і в цьому вся суть.

АНТОНЬО

— Я? Але я зате почуваю. І це не гірше, а краще. Не рацію, а емоцію керує мною. Душа!

ТЕРЕНЬ

— Поганий у тебе керівник. Гляди, щоб він не затяг тебе в яму.

АНТОНЬО

— Ніколи! Душа не сліпа. Вона знає, до чого прагне. Моя мета—трагічна, але прекрасна жінка, і я досягну її. Моя три-вожна любов до неї, невідомої, моє бунтівливе чекання—не обдурять мене. Я знайду!

МОСЯ

— Кого?

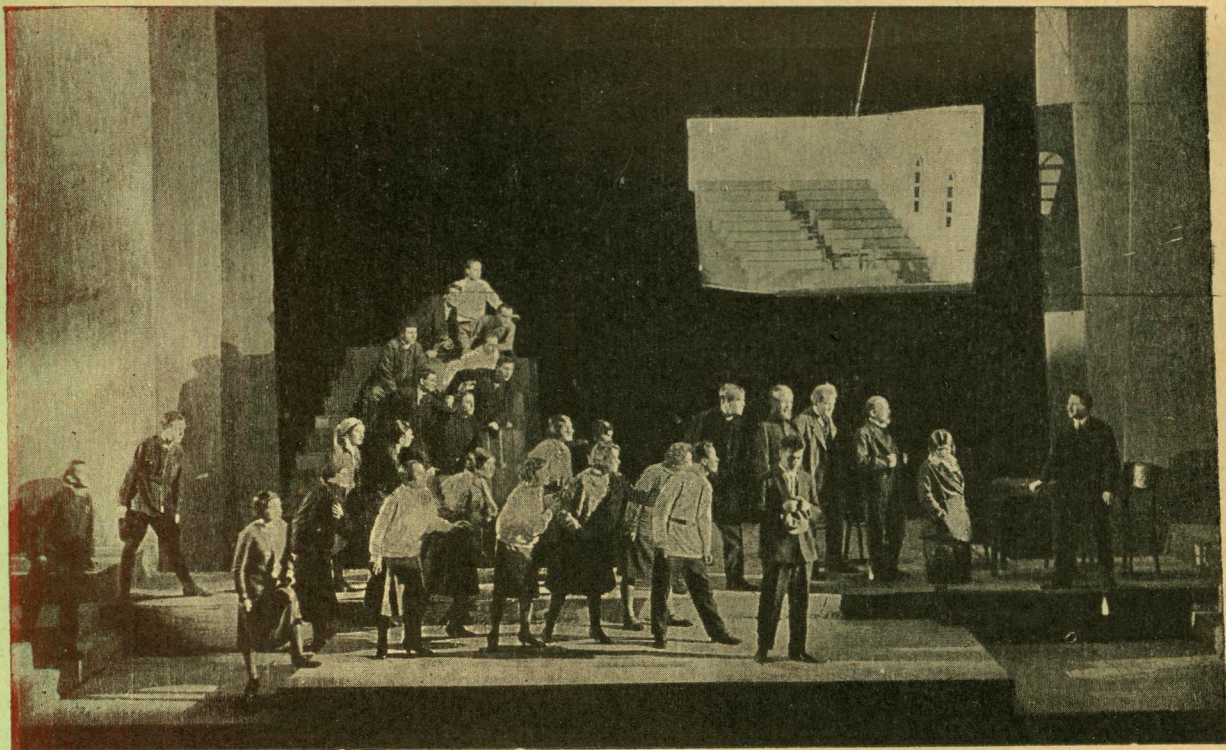
АНТОНЬО

— Ту, котру я шукаю.

МОСЯ

— Хороби ти шукаєш.

Хлопці зареготали.

Театр ім. І. Франка
Київ

„Кадри“. Картина одинадцята. Ставл. Народн.
Арт. Респ. Г. П. Юрн. Оформл. Художн. Б. Р. Ердмана

ТАРАС

— Ідеаліст нещасний. Заговорив зуби, а я знову збився. Це-ан-три, а далі, що Терень?

ТЕРЕНЬ

— А далі—ще раз ц-ан-три. П'ять років підряд, п'ять довгих, голодних років, браточки, а таки наша буде зверху. Це навіть професор Белий зрозумів і втік за кордон.

КОТЯ

— От якби я був головний комісар, я б його, гада, не випустив.

ТЕРЕНЬ

— Так він утік, Котю.

КОТЯ

— А, втік. Ну, втекти, натурально можна. Шкода, що я його тоді не стукнув головою в пузо так, щоб уже й не втік...

ТЕРЕНЬ

— Чуєш, Антонійо? А твоя філософія не підходяща для нас. Ми в бою. Республіка гукає, кричить: даймош фахівця. Нашого, пролетарського. Так, що довантажимо оце барахольце та й нехай пливе, куди йому треба пливти, а ми стукнемо останні зачотики, перейдемо на дальший курс, а там уже легше буде, а далі й ще легше... А покищо—поїдемо на літо, на роботу, підхарчуватися, підремонтуватися, сили набратися. Чи так я кажу, браточки, чи не так?

СТУДЕНТИ захоплено.

— Так. Шпіль, Терешко, далі.

МОСЯ

— Ша! Я проти. Терень сказав голодні роки. Чого ж вони голодні? Хіба ви не знаєте, що на Грецькій вулиці, в крамниці Джузепе Маріані, до ваших послуг—капчена шинка, болонська ковбаса, міланська ковбаса, мортаделі—просто з Італії. Надзвичайні гастрономічні вироби. У, я вам кажу:

можна їсти. У нього ж і справжні італійські макарони, хто любить, і сіцилійські сушені каштани, і міланське коров'яче масло, смачнішого за яке нема на цілому світі; і маринований тон, і жирні анчоуси, кращі за будь-яку жирну кислоту. І сир такий, що сам у рот лізе, пармезан називається... і риж, такий, знаєш, переливний... аж перлямутровий...

ХЛОПЦІ

— Годі. Не муч! Де ж це все? Де воно?

МОСЯ

— Де? (*Посміхнувся*). В публічній бібліотеці, в книзі де Рібаса, під назвою «Стара Одеса». Вчора читав. Страшенно цікаво...

ХЛОПЦІ

— Начитався, інквізитор. Щоб ти пропав.

ТЕРЕНЬ

— Спасибі, Мосю, попоїли трохи. Тепер давайте кінчати. Раз, два.

ХЛОПЦІ

— Пішли. Кінчим і за рощотом. (*І знову побігли з наками*).

2

Під стіною склепу осторонь лежав ШПАК, сердився. Підведе голову, плюне і знову ляже. Його супроти БИК, що лежав поруч нього, нарешті, звернувся до нього:

— Чого харкаєш? Кімаєть хочеться, а ти харкаєш.

ШПАК

— Грузють, гади, а ти пропадай, християнська душа. На пляшку самогону не вирвеш. Це порядки?

БИК

— Розколупать їм карточки, щоб знали.

Із-за стіни вислизнув СМОЛА, підійшов до них, послухав і запитав байдуже:

— Гріємось?

ШПАК

— Да, нагрієшся тут...

СМОЛА

— А чого не працюєте?

ШПАК

— А може я для здоров'я лежу, дихаю свіжим воздухом. Може я з дворянського сословія. Може в мене невеста з голубими глазами і в каракульовому саку білу грудь согріваті, а на вікні цвіти дєлають запах. Ти знаєшь?

БИК

— А може студенти захопили роботу. Не бачиш?

СМОЛА

— Та бачу. Я от—сам без роботи. Старий грузчик. Не дають. Пропадаті нашому брату християнину. А він, дивись он, єврейчик, їхній комісар, бігає, наволоч, заробляє.

БИК

— Ач, сволоч.

ШПАК

— Скинути, заразу, в море...

СМОЛА

— Ти ж побойшєся, ракло.

ШПАК

— Хто? Я побоюєся? Сєнька, нас оскорбляють.

СМОЛА

— Та чого ти? То ж я пожартував. А коли хочете говорити серйозно, ходіть сюди.

Всі три зникають за скелею.

4

Сходами несуть останні пакки.

МОСЯ

— Один zostався. Хлопці, налітай на контору. Я зараз.

СТУДЕНТИ

— Пішли!

ТЕРЕНЬ

— Може вдвох?

МОСЯ

— Сам однесу. Мушу оглянути все, як слід.

СТУДЕНТИ

— Конторо, готуй гроші! Заробітчани йдуть!

І заспівали.

Світить нам, ворі, світи нам, місяцю,
і ясне сонце вгорі світи!
А ми вперед, вперед за волю,
шляхом науки будемо йти...

Пішли.

5

Шпак та Бик виходять з-за скелю.

ШПАК

— Сенько! Диви... од бога, га? Повезло, га? (Пляшка).

БИК

— Дай на зуб. Душа поїть. (П'є).

Мося спускається з чардака, щось занотовуючи в зошит. Обидва раптом стрибком кидаються на нього...

VII ПЕРШІ КОНВАЛІ

В розчинене венеційнське вікно гуртожитку вриваються сонячні зайчики, стрибають по стінах, по книжках, перетинають скісним промінням тімнату, лягають золотими плямами на обличчя студенток, що грусами й поодинокі вчаться, розмовляють, шукають, входять і виходять, гудуть. мов бджоли в улику.

I ГРУПА

— Значить так... Детермінізмом називається обумовленість геть усіх явищ... Ні... Явищ у суспільстві... обумовленість... Ні... Явищ обумовленість... усіх... зветься детермінізмом...

МАМАЄВА

— Та не торохтіть. Це ж не система.

ГРИЦЕНКОВА

— І нічого не чути. Як сороки цокотять.

ТАНЯ

— Аж уморилась, хай йому грець.

ГРИЦЕНКО

— Повтори ще раз про діалектику: не зрозуміло.

МАМАЄВА

— Тільки за системою. Без системи нічого не вийде. А от коли система—тоді зовсім інше,—виходить систематично, думки лягають у певну систему. Взагалі повинна бути систематика.

2 ГРУПА

— Ха-ха! Не може бути.

ВАРКА

— Факт. Чіртяка, говорю. Ти, говорю, будеш мені анти-монію наводити? Та раз—по морді, раз! Аж виляски пішли.

1 ГРУПА

— Ха-ха! Правильно. Розкажи про це Олені.

ВАРКА

— Де-юре, може, й неправильно. А де-факто—набила морду, а там, як знає... *(Дівчата аж покотились зі сміху)*.

2

ОЛЕНА увійшла з купою книжок, і пучечок конвалій у руці.

— Чудово. Це ви так працюєте? Добре працюєте, дівчата.

ДІВЧАТА

— Черета! *(Кинулись до неї, закрутили, пустують)*.
Оленко! Ми вже скінчили розділ. А конспект принесла?

ОЛЕНА

— Єсть. Та годі вам! Пустіть. Кого це ти, Варко, так припечатала?

ВАРКА

— Один—хвинтик — з Інаргоспу. Я, каже, людина без забобонів. Ціла теорія, розумієш. Ми, каже, нові люди. Насамперед діло, обов'язок, заощадження дорогого часу. Вийдіть, каже, увечорі. Тут є одне затишне місце в кінці коридора, якщо ви не міщанка.

ГРИЦЕНКОВА

— Ач, стерво!

МАМАЄВА

— Ціла система. Ну, вона його, значить, і благословила?

ВАРКА

— Та звісно, кажу, які можуть бути в мене забобони? Я тебе без забобонів, по робітничо-селянському. Трах у пику!

ДІВЧАТА

— Ха-ха! Ой, здорово.

ОЛЕНА

— Молодець, Варко, бий. Знай, що не свого б'єш, а чужого. Свій так не скаже.

ГРУШКІНА заспівала, бринькнувши на гітарі.

В акно зривался арамат сірені
К вам одному неслись мечти мої...

— Дурниці ви кажете, дівчата. Принаймні, чесний хлопець. Ех, ма! Я не апологетка затишних коридорів, але поважаю людину за щирість.

ГРИЦЕНКОВА

— Щирість? Оце так щирість! А, хай вона йому скажеться.

ОЛЕНА

— Почекай, Катрусе. Ти ж це як, Грушкіна? Справді?

ГРУШКІНА

— Справді. Не люблю, ненавиджу всіляких богородиць, ором'язливих на сто відсотків, а проте—ласих на кохання, мов та кішка на сало. Ненавиджу. І це справді.

ОЛЕНА

— Стривай. Такого накрутила язиком, що й не розбереш ізразу. Ти просто скажи: виходить, що того халамидника треба було ще й похвалити за щирість? Так?

ГРУШКІНА

— Дивлячись який халамидник. Якщо цікавий хлопець, то... (бринькнула).

Я вас ждала с безумной жаждой ласкі...

— Істина завжди конкретна. Що ж так говорити, не бачивши кавалера. Може така мармиза, що тільки ляпаса й просить...

ОЛЕНА кинула книжки.

— Стривай. Це що ж за така теорія? Розпівочно і на винос? Га? Це значить сьогодні тебе один шелихвіст уподобав, завтра другий, а позавтра—третій?

ГРУШКІНА

— І навіть сто двадцять третій. Чого ти, власне, хвилюєшся? Життя велике, підсумків наперед підбивати не варт, та й не можна.

ОЛЕНА

— Ну, знавш... Важко нам буде зговоритись. Трохи не такі люди нам потрібні (*Радісно*). Дівчата, весна на дворі. Пташки щебечуть. Деревя брунькуються. Йшла через базар—купила конвалій. Це перші конвалії цієї весни. От, ге... (*самій ніяково стало*).

ДІВЧАТА

— Конвалії..

ГРИЦЕНКОВА

— Дай понюхаю... Пахне, бісове зілля, аж на серці солодко. Аж ліс привидився. А під лісом—поле...

ВАРКА

— А в полі трава...

ГРИЦЕНКОВА

— А на траві спать добре...

ТАНЯ

— Коли сонце зайде за лісок... Ех, дівчата... Пам'ятаєте?

Зайшло сонце за лісок

Прийди, милий, чорнобривий.

Хоч до мене на часок..

Дівчата підхопили:

Прийди, милий, чорнобривий,
Ми постоїм, поговорим,
Хоч останній вечерок.
Ми постоїм, поговорим,
Сон про тебе, сон про мене,
Сон про нашу любовь...

ОЛЕНА

— Було, чи не було—минулося. А може не до всіх і приходив. *(Поставила квіти)*. Хай стоять. А ми, дівчата, до роботи. Я трохи відстала. В осередку багато роботи. Давай, Танюшо. На чому ж ми зупинилися?

ТАНЯ

— Ми зупинилися на тому, що навіть перші конвалії, що ти випадково купила на базарі, теж детерміновані, бо нічого на світі не буває випадкового. Таким чином, твої конвалії—цілком діалектичне явище, і з цим ми тебе справді щиро, справді захоплено і справді непідроблено вітаємо.

Сміх весело розкотився.

ГРУШКІНА

— Конвалії. Ха-ха! *(Заспівала)*.

Он бил шахтёр, простой рабочий,
служил в донецких рудниках...

ОЛЕНА поклала міцну руку на гітару, притиснула струни.

— Мотько! *(І зупинилася, не знаходячи слова)*. Ти... не деренчи на оцій тарантайці і язиком не махай. Бо, знаю, я можу за це не так махнуть...

ВАРКА

— От іменно.

ГРУШКІНА

— Я можу не тільки не деренчати, а навіть не розмовляти з вами. Думаєш, не знаю, для кого принесла з базару оце барахло? Будь ласка. Він мені не потрібний. Можеш об-

сипати його конваліями... На цьому, покищо, авфвідерзейн.
(Затопивши книжку, вийшла).

ОЛЕНА знизала плечима.

— Давайте ж нарешті працювати. (Хпає книжку, гортає її). Завтра ж... (Гортає книжку і не помічає, що дівчата понахмурювалися, кожна ніби замкнулася, після вихватки Грушкіної).

ГРИЦЕНКОВА

— От же на зло—піду, візьму Тарасову сорочку і зашию. От він мені байдужий, однаково, чи є він, чи нема його. А візьму й зашию. Бо хлопець обірвався, ходить як од гілля одірваний.

ДІВЧАТА

— Справді. Хлопці всі пообривалися.

ОЛЕНА

— Молодець, Катрусе. (Рвучко обняла її). Ходім. І Мося ходить рваний, і... всі хлопці...

ТАНЯ

— І Коля Неронов (засоромилась).

МАМАЄВА

— Систематично всім позапивати... (Піднесені виходять із кімнати).

4

За хвилину до кімнати увійшов НЕ-
РОНОВ. Теж конвалії в руці. Увій-
шов, подивився короткозорими очима
на все, зняв дротяні окуляри, про-
тер, знову подивився.

— Нема. (Посмутив. Підійшов до гітари й бринькнув од-
нією струною). Н-да. Звук це—хилитання повітря. Хм. От,
чорт його... Проста штука, а Хмиров п'ять разів посадив мене...
(Йде до дверей).

СМОЛА задиханий, прибіг, зупинився.

— А, Нероне! Ніяк не сподівався. Що ти робиш тут са-
мітний—в оточенні жіночих туалетів?

НЕРОНОВ

— Я? Так, знаєш... Зайшов... Хотів книжку позичити.
(Конвалії сховав за спину).

СМОЛА

— Яку саме?

НЕРОНОВ

— Та... біологію. Вирішив почитати. Весна, знаєш, пові-
тря таке, чорт його... А позавтра—зачот.

СМОЛА

— Біологію? Будь ласка. У мене вільна. (Дає свою
книжку). Бери і йди на свіже повітря, бо маєш поганий ви-
гляд. Учися, Нероне, вчися. Наука підносить душу.

НЕРОНОВ

— Н-да. Звук є хилитання повітря. (Вийшов).

СМОЛА пройшовся кімнатою. Став
коло стола. Узяв книжку, розгорнув
і прочитав:

— Ка-пі-тал.

Обернувся. На нього дивиться з порт-
рета старий Маркс. Смола підійшов,
упився в нього очима.

ОЛЕНА за чимсь повернувшись,
увійшла до кімнати:

— Смола? Чого?

СМОЛА

— Нарешті! Мушу поговорити.

ОЛЕНА

— Про що? Коротко.

СМОЛА

— Я прийшов заявити, що хоч я, покищо, й позапартійний, а знущатись із себе й з громадської роботи не дозволю. Коли хтось не приходить на засідання профосередку, а я повинен, як дурень, чекати по три години, то дозвольте мені заявити про це у вічі саботажникам, що зривають...

ОЛЕНА гостро—перебила.

— Хто зриває? Говори!

СМОЛА

— Та хто ж? Шкіндер, Тарас, уся ця знаменита компанія. Сидів, сидів, як дурень, ждав їх. Нема. Ігнорують.

ОЛЕНА

— Тріпач! Не знаєш, що вони вантажать пароплав? Чи, може, гадаєш, що вони це роблять ради гімнастики?

СМОЛА

— Мене це не обходить. Громадська робота вища за шкурні інтереси! І ти на мене не кричи. Я не холуй.

ОЛЕНА

— Ти... *(І не закінчила)*.

7

Гомін за дверима. «ОБЕРЕЖНІШЕ». «ВІДЧИНЯЙ ДВЕРІ». Хлопці внесли на фуках МОСЮ. Поклали на ліжко.

ОЛЕНА отямилась нарешті

— Що це значить?

ТЕРЕНЬ

— Мосю.. побили... Дай чистої води, треба його освіжити.

СМОЛА

— Шкіндера?? *(Кинувся)*. Сволочі! Мосю Шкіндера?!

ОЛЕНА

— Хто?

ТЕРЕНЬ

— Ми ще не знаємо.

ХЛОПЦІ глухо.

— Довідаємось...

СМОЛА

— Це неймовірно. Коли ми живемо, що в нас іще цвітуть погроми? Треба обрати комісію, що візьметься знайти злочинців...

КОТЯ

— Я бачив, як один тікав од склепу. А хто—не впізнав.

СМОЛА

— Не впізнав? Дурень ти, Котю, після цього.

КОТЯ

— Сам знаю, що дурень.

Дівчата вбігли.

ТАНЯ

— Олю, діставай ниток! У Мосі... *(Та й зупинилася вражена)*. Що це в нас?

ОЛЕНА

— Тихше, він непритомний. Його побили... *(Рушника прикладає Мосі до чола)*.

МОСЯ ледве помітно ворухнувся.

— Води... краплю...

СМОЛА

— Ух... сволочі. Іду.

ТЕРЕНЬ різко обернувся

— Куди?

СМОЛА

— У міліцію. *(Вийшов)*.

Всі дивляться йому вслід.

ЗАВІСА.

ДІЯ ТРЕТЯ.

Рок 1925—26.

VІІІ БАКТЕРІЇ ПОШИРЮЮТЬ ТЕ- РИТОРІЮ.

Приймальний день у ректора Гар-
маша. Зелений масив стола і темно-
золотисте поле книг на полицях.

1

КОЧЕРГА, стоячи, говорить ГАРМА-
ШЕВІ:

— Або вони нас, або ми їх,—це ясно, як день.

ГАРМАШ

— А все таки—вони нас, чи ми їх, як ви гадаєте?

КОЧЕРГА

— Я не гадаю, а певен, що ми їх.

— Вірите?

— Як би не вірив—не боровся б.

— Добре.

Стиснули один одному руки.

КОЧЕРГА

— Сумнівів немає і не може бути. Особливо тепер, коли
нашого полку прибуло. Це добре, це більше, ніж добре, що ви
стали професором. Ну? Ще раз вітаю. До вечора.

ГАРМАШ

— До вечора.

Кочерга вийшов.

2

ГАРМАШ

— Прошу, хто там?

Увійшла ЮЛІЯ БУЛАТОВИЧ.
ГАРМАШ показав на стільця.

- Слухаю вас.
— Я... у мене... одне запитання. У вас учиться студент Голощук?
— Голощук? Ні. Такого прізвища я не пригадую.
— Мені треба його знайти. Він учиться. Треба знайти...
— Проте я нічим не можу вам допомогти. Такого студента у нас немає.
— Ні, він мусить бути! Ви... ви забули, помиляєтесь, не знаєте. Я прошу перевірити списки, розшукати.
— Гаразд, я можу запитати канцелярію, щоб вас заспокоїти. Подзвоніть телефоном за півгодини.

ЮЛІЯ

— Дякую... Добре... я подзвоню... *(Розгублено обводять очима кабінет і хутко виходить)*.

ГАРМАШ записав і промовив.

— Голощук.

Стукнула і влетіла до кабінету КІРА
БОГОЯВЛЕНСЬКА.

- Можна? Студентка Богоявленська.
— Пожежа, чи що?
— Платню наклали. Це ж як виходить? Чому на мене наклали? Тому, що я професорова дочка? Виходить, що професор Богоявленський надумав собі вродити дочку, а я відповідай? *(Стукають у двері)*. Хай би він не родив, яке мені діло? Я вродилася б від коваля, або від слюсаря. *(У двері стукають настирливіше)*. Почекайте, хто там стукає.

ГАРМАШ

— Прошу.

Увійшов професор БОГОЯВЛЕНСЬКИЙ

КІРА

— Чом він не спитав, чи хочу я, щоб він мене родив?

БОГОЯВЛЕНСЬКИЙ

— Кіро. Що ти говориш? Ти розумієш, що ти говориш?

КІРА

— А, це ви, професоре? Чудово. Я прекрасно розумію, що я говорю. А от ти, мабуть, погано служиш радянській владі, коли на мене накладають платню за право навчання.

БОГОЯВЛЕНСЬКИЙ

— Я? Кіро.

КІРА

— Так, так. Ти протаскуєш свої трухляві ідеалістичні концепції. Твої лекції не мають нічого спільного з марксизмом, а я відповідай? Дудки. У мене свій цар у голові.

ГАРМАШ

— Маєте до мене справу?

БОГОЯВЛЕНСЬКИЙ

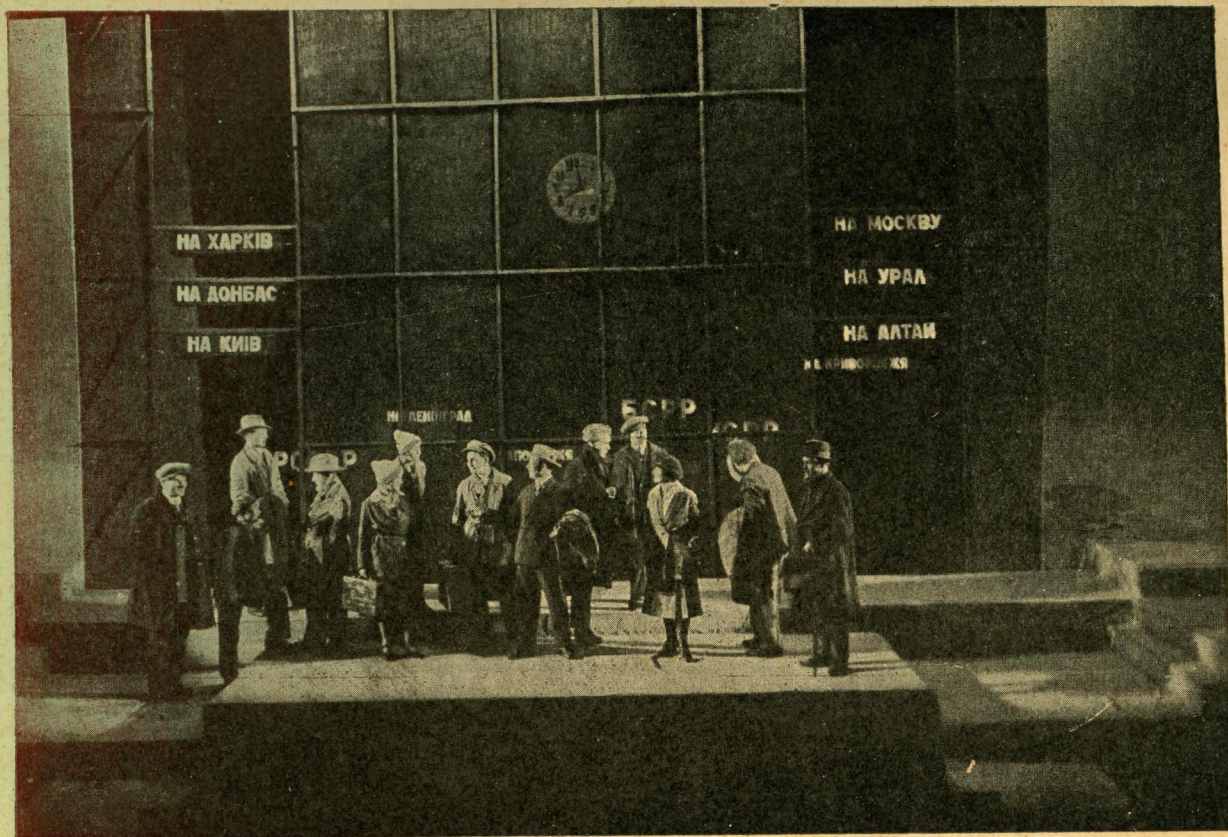
— Я, власне, хотів поговорити з вами про цю саму платню. Ти можеш іти. Дома я тобі покажу, який у тебе цар у голові...

КІРА

— Домострой? Ну, це вже дудки. Я сама про себе можу поговорити. Студентка я, а не ви. А ви йдіть і поставте собі компрес на печінку, професоре. Вам не можна хвилюватися, ви людина стара й нервова.

БОГОЯВЛЕНСЬКИЙ

— Я прошу припинити. Ви ректор. Ви дозволяєте студентам ображати професора. Нехай вона доведе, які в мене ідеалістичні концепції...

Театр ім. І. Франка
Київ

„Кадри“. Картина дванадцята. Ставл. Народн.
Арт. Респ. Г. П. Юри. Оформл. Художн. Б. Р. Брідмана

КІРА

— Імперіялістичні концепції.

7

Увійшли студенти — ОЛЕНА, ТЕРЕНЬ, НЕРОНОВ, ТАРАС, КАТЯ, МОСЯ, — він припадає на одну ногу: перебили. Навантажений теками.

МОСЯ.

— Можна увійти? Чи тут ділові розмови?

КІРА

— От нехай вони скажуть.

ТЕРЕНЬ

— У чому річ?

ГАРМАШ

— Товаришка Богоявленська обвинувачує професора в тому, що в його лекціях є імперіялістичні тенденції. Так ви сказали?

КІРА

— Так.

БОГОЯВЛЕНСЬКИЙ

— Ой (*Схопився за серце, по тому налив води випив*). Я буду скаржитись у центр.

ОЛЕНА

— Надаремно. Коли хочете, професоре, правда не на вашому боці. Скажемо просто: говорили ви на лекціях, що бактерії, виростаючи на поживних середовищах, прагнуть поширення своєї території, як і кожна, мовляв, культурна нація?

СТУДЕНТИ

— Так. Говорили. Всі чули.

ТЕРЕНЬ

— Це ж яка тенденція по-вашому? Пролетарська?

СТУДЕНТИ

— Імперіялістична.

БОГОЯВЛЕНСЬКИЙ

— Але прошу. Це ж факт, що бактерії прагнуть поширення території.

ТАРАС

— Авжеж. Це факт. Але який із цього висновок? Хіба ми бактерії?

НЕРОНОВ

— Н-да. Не марксівська, а якась бактеріяльна теорія.

ТЕРЕНЬ

— Навіщо ви біологічний закон підтасовуєте під соціальний?

МОСЯ

— Це поперше. І подруге.—Пробачте, професоре, нам цікаво знати, що хочете ви? Щоб ми захоплювали, чи щоб нас захопили «культурні» нації?

БОГОЯВЛЕНСЬКИЙ

— Єрунда-с. Не вам, молоді люди, вчити мене. Я посивів на бактеріях.

ТЕРЕНЬ

— Ми дуже поважаємо сивизну, але нам бажано, щоб професор не тільки сивів, а й червонів на радянській катедрі.

КІРА

— Чули, професоре? А я вам що казала?

БОГОЯВЛЕНСЬКИЙ *запально.*

— Я... ви мені... *(Змінив тон).* Я подумаю про те, що ви мені так увічливо патакнули. Студенти починають учити професора. *(Пішсв).*

КІРА

— Тепере без компреса не обійдеться... *(Вийшла).*

КАТРЯ

— Ви нас, а ми вас учимо.

МОСЯ

— Це зветься симбіоз.

ГАРМАШ

— Ні, це зветься «хто кого». Але боріться ж уміло. Не кидайтесь на людей, як ведмеді. Ви ж перелякали його.

ТЕРЕНЬ

— Нічого. Трохи кострубато вийшло, зате здорово. (*Кашляє*). Старик сердиться, бо сам розуміє свої помилки. Хотів обпертись на молодших викладачів, але ті з нами. А з Сльозкіним у нього теж контри. Ну, от і переоцінка цінностей. Побачите, він ще почне вивчати марксизм.

ГАРМАШ

— Тож будьте мудрі і обережні. Оточіть його увагою, щоб людина відчула це. От дивіться, Воронов остаточно порвав із Сльозкіним.

ТАРАС

— А правда. Ми це чуємо.

ГАРМАШ

— Тепер ще треба одвоювати професора Кукушкіна. Тоді Сльозкін зостанеться без армії. Кочерга зараз спеціально взявся до цієї справи. А ви його підтримайте.

КАТРЯ

— Кочерга, оце наш. Той зробить, то такий. Не злякається Сльозкіна.

ОЛЕНА

— Ух, Сльозкін. Я певна, що Бєлий пише йому з-за кордону директивні листи. А найгірше те, що за Сльозкіним іде звесь штат його асистентів і частина студентства.

ТЕРЕНЬ

— А цю частину студентства веде Смола. Уже присмок-
тався до катедри. Гнать треба. (*Кашляє*). Якщо потвердиться
одна річ, тоді кришка.

ГАРМАШ

— Пора вже. Далі.

ОЛЕНА

— Зустріч з робітниками. Ваша доповідь.

ГАРМАШ записав

— Доповідь. А ось що, товариші. Доповіді—це все добре,
але ліквідуйте свої хвости. У декого по два, по три хвости.
Буду нещадно натискувати.

ТЕРЕНЬ

— Ну, добре, добре. Без натискування ліквідуємо. Ось.
(*Показав лист*). Свої з Донбасу пишуть. Нову шахту відкри-
вають. Людей треба, та яких людей! Так що ліквідуємо, не тур-
буйся. А ти нам отщо: приміщення дай для гуртків. Ніде
провадити роботу. Студенти відстають від політичного життя.

ГАРМАШ

— Для профгуртків—нижчий поверх при робітфаківі.

СТУДЕНТИ

— Прекрасно.

МОСЯ

— Ато носи всю канцелярію на собі, як верблюд у пу-
стелі аравійській. А тут ще й транспорт з одного боку зіпсо-
ваний. (*Прошкандибав кабінетом*).

ГАРМАШ

— Все? (*Дзвонить телефон. Взяв слухавку*). Так. Я слу-
хаю. Зараз. (*До студентів*). Я на хвилину (*виходить до другої
кімнати*).

ТАРАС

— Значить, справа готова? Ну, ви тут кінчайте, товариші, а мені треба піти. Ходім, Катре, маю тобі дещо сказати. *(Взяв її під ручку).*

КАТРЯ

— Е? Диви, повиучувались уже під ручку...

Сміх. Тарас та Гриценкова вибігли.

10

МОСЯ бачить, що Терень теж хоче «щось сказати» Олені. Бере під руку Неронова.

— Ходім, філософе, я теж маю тобі дещо сказати... Така наша доля. Не забудь тільки, Олено, що нам скоро треба йти на засідання предметової комісії. *(Вийшов з Нероновим).*

11

Зоставшись наодинці, Терень та Олена деякий час не знаходять слів.
ТЕРЕНЬ каплянув.

ОЛЕНА

— Знову? Тереш. Я, нарешті, поставлю питання на бюрі. Ти мусиш кинути роботу. Поїхати у відпустку. Відпочити.

— Облиш, Олю. Нікуди я не поїду. До закінчення залилось не так багато часу, щоб можна було відпочивати. І потім я не кину цієї справи з Смолою, доки не доведу її до краю.

— Ні. Ти мусиш поїхати.

— Годі, Олю... Давай краще про інше... Ми з тобою так рідко розмовляємо про щось інше, крім студентських справ. Зовсім рідко. Я боюсь...

— Тереш! Ти... нічого ти не знавш, через те й кажеш так.

— Правда, Олю? Ну... ну... я ж... хочу тільки сказати, що жити хороше. А ти кажеш—їдь. Разом, Олю, поїдемо. На Донбас поїдемо. Ось. *(показав лист)*. Шахти нові відкривають. Завод новий почали будувати. Від листа вогнем віє. А людей—своїх мало. Кричать хлопці. Ну? Де ж тут відпочивати?

12

Несподівано увійшов АНТОНЬО.

— Чудесно. Бачу друзів перед розлукою.

ТЕРЕНЬ

— Перед якою розлукою, чорт би тебе взяв?

АНТОНЬО

— Кидаю вас. Годі. Перехожу на образотворчі мистецтва. Ректора нема? А я прийшов по дозвіл.

ОЛЕНА

— Антоньйо, не роби дурниць. Знайди ґрунт, інакше пропадеш. Чого тікаєш?

АНТОНЬО

— Ех, Олю! Не хотів вам цього казати, але скажу. Од вас тікаю, від усіх вас. Як хочете, так і розумійте. Не можу. Отак можу зробити... *(показує відомий уже рух ножа на грудах: вниз і під прямим кутом праворуч)*. Нудно мені. Ви от боретесь, засідаєте, бігаєте, профосередок, партосередок, академвідділ, збори, суперечки. А яка рація? Помрете й край. Усьому край. Ви думали про це? Помрете, і нічого вам тоді не треба. Ні політики, ні боротьби. Ви тільки зрозумійте: ні-чо-го! Провалля. Темна ніч. Абсолютне «нічого». А покищо—життя тече повз, як вода.

ТЕРЕНЬ

— Усе красивими словами бавишся. А ти зрозумій, що дрібна буржуазія для того й підготовує свою інтелігенцію гречаною кашою, щоб вона «прикрашувала» її поганеньке

безнадійне дрібне життя ідеалізмом та красивими словами. (Кашляє). Ось що таке твої занепадницькі «теорії».

АНТОНЬО

— А знаєш, мій друже, ти погано виглядаєш. Треба відпочити. (Дзвонить телефон. Узяв слухавку). Я слухаю. (До Тереня). Чудовий жіночий голос. (В слухавку). Так, кабінет ректора. Що? Ні такого студента нема. В списках? Ніде нема, я знаю. Може в іншому інституті. Але... стривайте. Як же ви його загубили? Ви слухаєте? Хвилинку! Ви не слухаєте? Чорт! Вона вже не слухає. (Поклав слухавку). От історія. Жінка шукає свого чоловіка. От вам життя... До речі. Ти знаєш кого я бачив? Жінку з твого портрета. Божественна жінка. Я йшов за нею півгодини. Підомною хиталася земля...

ТЕРЕНЬ

— Ти бачив?

ОЛЕНА

— Де?

13

Увійшов ГАРМАШ

АНТОНЬО

— Товаришу ректоре, я кидаю ваш інститут.

ГАРМАШ

— Вітаю.

АНТОНЬО

— Прошу дозволу перейти до інституту образотворчих мистецтв.

ГАРМАШ

— Не заперечую. Ви випадково потрапили були до нас. Подайте заяву.

АНТОНЬО осікся.

— Значить... кінець? Гаразд, напишу заяву. (Вийшов).

МОСЯ увійшов назустріч.

— Куди це він?

ГАРМАШ

— Не витримав.

МОСЯ

— Шкода. Але нам треба йти на засідання предметової комісії. Чекають.

АНТОНЬО повернувся до Гармаша.

— Тут дзвонили, питали студента Голощука, я сказав, що такого в інституті нема.

ГАРМАШ

— Так. Я запитував канцелярію. Нема.

Антоньйо пішов.

ТЕРЕНЬ

— Студент Голощук? Антоньйо! (*Вибіг*).

МОСЯ

— Голощук? Стривайте... (*Теж вибіг*).

ГАРМАШ до Олени.

— Вони знають його? Так де ж він? На якому курсі?

— Не знаю.

— Є новина. (*Подав їй папірець*). Як вона вам здається?

Олена прочитала.

— Ви—професор? Дали катедру?

— Як бачите. За конкурсом я пройшов першим.

— Оце я розумію. Чом же ви при всіх не сказали? (*Захоплено потиснула йому руку*). Вітаю. На нашій вулиці свято.

— Дякую.

— Ви щасливий. І ми за вас страшенно раді, професоре Гармаш. Це ж така перемога. Справжня перемога. Біжу до товаришів. Скажу їм цю радісну новину. А який Терешко буде радий. Він вас любить: якось особливо... глибоко... Він каже, і це безперечно правда, що ви всіх нас піднесли на величезну височінь. Інститут підносили з руїни, з хаосу, організували його, і нас. Згадайте, які ми були як прийшли сюди... (*Глянула на нього і зупинилася*). Хіба це не правда?

— Можливо, що правда. Вам видніше.

ОЛЕНА

— Так Нам видніше. Вітаю ще раз. (*Тисне йому руку*). І йду. (*Вийшла*).

ГАРМАШ

— Куди ж ви?

18

На дверях з'являється СМОЛА:

— З катедри мене зриваєте? Незаможника. За що зриваєте?

ГАРМАШ

— Хто вам дозволив увійти?

СМОЛА

— Як це? Мене з катедри зривають!

ГАРМАШ люту.

— Геть під три чорти!!!

Смола зникає.

20

Гармаш схвильовано пройшовся кабінетом, відчинив вікно. Громожка музика міста увірвалася в кімнату. Десь протув тудок на заводі. Гармаш підійшов до робочого стола.

1

Осінь ронить золоте листя з дерев.
Вітер мете його по алеї бульвару.
Вітер кружляє ним у повітрі, під-
свистує, приправ йому під сумний
танок. На ослоні лежить КОТЯ, потім
задер на спинку ослона, читає.

— А, плюс бе, скобка, це плюс де, скобка.. *(схотився)*.
Гад. Ух, гадюка. Ну, тепер ми тобі покажемо. *(Знову ліг і,
злісно рубаячи слова, знову почав)*. А плюс бе, скобка,
гадюка

2

Хутко підійшла Олена:

— Котю? Що робиш?

КОТЯ схотився.

— Га? *(лицем розпливлася усмішка)*. Налякали. Саме
заглибився був у навуку.

— Що читаєш?

— Зубрячу складення одночленів. Ох і трудне. Скобка
заїдає. Мабуть не поборю.

— Не дреф, Котю. Побореш. Будеш на робітфаків, ручусь.
Але про це—потім. А тепер—говори: довідався? Ну?

— Все взяв. Шпак покинув вольну жизнь, все сказав
по правді. Смола підкупив був. Якби ми тоді були не наско-
чили, вони б Мосю на смерть укоцали.

— Ще не те, взявши, Котю. Мене всю трясє. Де Терень?

— Там, у тім кінці. Там багато народу. Щось їм докажує.
А в самого щокимі то білі стануть, то як вогонь. Ну, куди це
годиться? Якби моя воля, я б його виключив із студентів
місяців на три. Який був гвардійон, а тепер он який став.

— Шкода, Котю. Не слухає він нас. *(Нервово закусила
губи)*. Не слухає.

— І вас не слухає? А ви з ним так... по хорошому... щоб
послухав. От я б вас послухав, щоб не сказали—все зробив

би. Ну от... виліз би на високий будинок і стрибнув би на камінь, аби тільки вам було добре, і щоб товариш Терень послушав...

— Лицарю мій голодраний! Краще не стрибай. Смолу викриємо, чистку в інституті зробимо—тоді примусимо Тереня лягти в лікарню (*Рішуче, майже загрозливо*). Примусимо. Ходім туди.

— Ні, я тут—цинкую. Смолу виглядаю.

— Гаразд. (*Пішла*).

3

КОТЯ

— Ну, гад смоляний! (*Сердито розгорнув книжку, заторхтіє*) Сложенієм одночленів називається... бандист підмочений... аж у голову не лізе Плюс. Плюс. Плюс.

4

Мамаєва пройшла, шепочучи губами, іноді зазираючи в книжку. Згодом НЕРОНОВ іде, глибокодумно приклавши палець до лоба. Ще кілька студентів пройшло. Котя ні на кого не звертає уваги.

5

Прийшов з книжкою Смола. Сів на ослін. Буркнув на Котю:

— Ану мені—не торохти тут. Ракленя.

КОТЯ ще дужче

— Плюс! Плюс! мінус. Гадюка! Скобка!

— Ти, скобка. Я кому говорю?

— Вуйді, а то міліціонера покличу. Товарищу міліціонер-ре! До мене пристають.

— Замовчи, вуркаган! Ракло. (*Повернувся до нього спиною*).

— Від такого чую (*теж повернувся спиною*).

Був вуркаган та нема, увесь вийшов. А ти як був гад смоляний, таким і zostався, ще й побільшав. Так що не лайся вольгарними словами.

СМОЛА

— Тьфу. Зараза. *(Устав, перейшов на протилежний ослін).*

КОТЯ

— Що, слабо стало? Почекай, ми скоро побачимо, хто зараза, а хто чесний помішник кочугара при студентському гуртожитку. Всі побачать...

6

Іде алеєю ЮЛІЯ, а за нею назирці—АНТОНЬО. Котя книжку впустив, увесь виструнчився, шию витяг, рота розкрив від здивовання, коли ЮЛІЯ стомлено і нерішуче підійшла до
Смоли.

КОТЯ

— Тепер каюк... *(зірзався, побіг до студентів).*

7

ЮЛІЯ, не дивлячись на Смола, питає:

— Студентик... скушно? Може... підемо?..

СМОЛА

— Проходьте, ціпочко. Не маю грошей. Студентові неприступна ця розкіш.

ЮЛІЯ вражено.

— Гляньте на мене.

СМОЛА мимохить відвів голову. Очі йому поширилися із жаху. Книжка вислизнула з рук.

— О...

ЮЛІЯ тихо, зловтішно, засміялася.

— Нарешті...

— Ти?..

— Так. Я. Ти став справжнім конспіратором. Тебе не легко було знайти.

— Я незаможник. Чуєш? Я не знаю тебе.

— Справді? Тоді я нагадаю. *(Пристрасно, з великою зневажистю)* Дочка дворянина Булатовича не забула свого джуру поповича Юрку Голощука. Адже ми разом розстрілювали. Ти навчив мене володіти кулеметом. Ти клявся тоді, що до кінця битимешся за мене, за батька, за все, що в нас було і чого тепер немає. Подивися ж, на якому я хорошему «ділі» тепер. А ти—з ними. Давай зведемо рахунки.

СМОЛА

— Рахунки?.. *(озирається, не помітивши Антоньйо, хоче вп'ястися пазурами в її горло).*

АНТОНЬЙО кидається до них.

— Пробачте, колего. Але мені здалося, що ви були недалеко від того, щоб образити цю жінку. Ей, друзі мої. Сюди.

8

Група студентів на чолі з Теренем
прибігає на поклик Антоньйо.

— Що тут?

— А-а... Голощук!

— Про вовка помова,.. а він тут.

ТАРАС

— Вона. Жінка, що на портреті!

АНТОНЬЙО

— Цей вовкулака замахнув на цю трагічну жінку. *(Поправляє їй на плечі шаль).*

НЕРОНОВ

— Гомо гоміні люпус ест... Вираз Плавта, розвинутий Гобсом. *(Зняв окуляри, хукнув на них, протер і додав).* Людина людині—вовк. І цей вовк—ти, Голощук. І не просто вовк, а клясовий вовк.

ЮЛІА

— Ну... от... і кінець...

АНТОНЬО шарпанувся до неї, за-
стиг з виразом співчуття.

— Я бачив ваш портрет...

ТЕРЕНЬ блідий, виснажений, хороб-
ливо блискає очима.

— Товариші! Оточуйте Голошука. Замикайте коло. Зімк-
ніть плечі, щоб він не пробився крізь наші лави, не шугнув
на другий кінець республіки. Мосю, будь мужнім, глянь йому
в обличчя. Спитай його, де твій батько та брат. Незамож-
ник? Сукин син!! *(Закашлявся, притиснув хустку до рота).*

ОЛЕНА відірвала хустку, з жахом
на неї глянула

— Терешку! Що це? Ти мушиш негайно йти звідси.

ТЕРЕНЬ

— Мовчи, Олю. Мосю, говори.

МОСЯ ледве промовляє, дедалі все
дужче хвилюється, доходить, нарешті,
розпачу.

— Я... хочу сказати... ось що... Ти вбив старого лимаря
Йоселя Шкіндера. Ти вбив також молодого шевця Абрама. І
я не знаю ще кого... Але це... це так... це—зрозуміло, бо ти
був командир погромницького загону. Але як ти після цього
пробув з нами довгі чотири роки? Як?? Я... дихав з тобою
одним повітрям! І тільки тепер... аж тепер ми знищимо тебе.
Чуєш? Мертва єврейська голота... розтерзана... з вирваними
язиками... Товариші... Я... не можу... говорити...

ОЛЕНА

— Мосю... *(обняла його).*

ПРЯДКА

— Мосю, друже... Заспокойся... Будь герой...

ТЕРЕНЬ

— Беріть.

СМОЛА

— Брешете. Не знищите! Одного знищите—десять залишиться! Сто! Тисяча народиться!

ТЕРЕНЬ

— А нас—мільйони.

СТУДЕНТИ наїжачились, оавірили

— А-а-а! *(мить одна, і вони розірвуть його).*

СМОЛА раптом зіщулився і втратив
усю свою певність.

— Не бийте... Все... все... пропало... Все... не бийте... я ж—
безсилий... не бийте! Я ваш...

КАТРЯ

— Бий, Тарасе. Не вір йому.

ТАРАС

— Б'ю клясового ворога.

ТЕРЕНЬ

— Тільки не кулаком.

Тиснуть Голощуба. Він зіщулився,
відступає

ЮЛІЯ

— А-а... *(похитнулася).*

АНТОНЬО

— Вам погано? Дозвольте я проведу вас додому. Я можу
дати вам свою кімнату. Я довго шукав вас. І я вас знайшов...

ТЕРЕНЬ

— Замикайте коло!

Чутно шастирливе одноманітне, як сіра м'язичка, дзигчання балабайки на двох-трьох нотах, і голос, що підспівує так само нудно й одноманітно: «ОЙ, БАРИНЯ, ТИМ-ДА-РІ-ДА, ОЙ, БАРИНЯ, ТИМ-ДА-РА... ОЙ БАРИНЯ, ТИМ-ДА-РІ-ДА, ОЙ, БАРИНЯ, ТИМ-ДА-РА». Поволі з сутінку заднього шляху вимальовуються глухі ворота з дзвоником на дроті. Далі—брудні, покривлені, обвішані хатнім «інвентарем» сходи на «антресоли», де більше розбитого й заляпаного скла, ніж цілого. Відчинені двері, кухня, кімната і напівпідвал з брудними вікнами—під «антресолями». Червоноголового міщанського будиночка визирає з вікон, із кухні, із кожної щілини—своїми друшляками, самоварами, геранями і суліями з настойками. На «антресолях» БЕКЕША, одягнений тепер у церборкошівський піджак, наярює на балабайці—«спокушає» кумину дочку. На сході—сама КУМА—затримала блідого, розпатланого АНТОНЬО, що в розпачі поривається вирватись і кудись бігти. КУМА, червона від спожитих трунків і невгамовна в своїх домаганнях, тупає широким, ряною одягненим задом на сходи і, тримаючи Антоньйо за полу старої студентської тужурки, всевладно заявляє:

— Не підеш!

АНТОНЬО

— Це безумство. Це... безумство, Агафіє Гаврилівно. Я мушу її знайти...

КУМА

— Не підеш!(Улесливо). Антошечко, сукин ти син. Марзавиць ти. Як же ти підеш, коли ти честь мою забрав... уде-

вину... Я ж тобі й гудзики, малахольному, скрізь, де треба, пришивала. І платні не брала. А ти як віддячив? *(Владно)*. Як, питаю тебе. Лампадку світила Мірлікійському чудотворцю... молилася йому за наше подружеське щастя. А ти благородну знайшов? Трагічицьку... щоб вона тобі повісилася на першій гілляці. Ой і-і... нещасна ж я удовиця... Не підеш, кажу!

АНТОНЬО

— Піду. Будьте ви прокляті всі. Будь ти проклята—міщанська слободо, що тримала мене і не випустила до цього часу. Агафіє Гаврілівно. Я проклинаю ті гудзики, що ви мені пришивали. Проклинаю Мірлікійського чудотворця з лампадиком... *(Рветься)*.

БЕКЕША

— Ой, бариня, тім-да-рі-да. Ой, бариня, тім-да-ра.

КУМА

— Антошко! Антошечко... сволоч ти малахольна...

АНТОНЬО

— Де вона?.. Де та чиста, трагічна жінка, що пролетіла передо мною, мов той метеор? І зникла...

Дзвоник над ворітьми затінався, мов
у лихоманці.

БЕКЕША

— Ой, бариня, тім-да-рі-да...

МАНЬКА

— Ой, бариня, дзво-нять-дзво-нять...

БЕКЕША

— Ой, бариня, тім-да-ра...

АНТОНЬО

— Вона! *(Біжить до воріт)*.

КУМА

— Антошко-о! *Важко підводиться, біжить у кухню*)
Дайте мені утюга. Я їй розвалю голову. Утюга мені.

2

Антоньйо відчинив хвіртку. Увійшла ЮЛІЯ.

АНТОНЬЙО

— Це безумство... Ти зникла... Ти... здається, п'яна?
Юлія?

ЮЛІЯ бліда, як смерть, хитаючись
іде до дверей.

— Ні... Я просто нанюхалась кокаїну... *(Рвучко оберну-
лась)*. Ти... лицарю мій... Я прийшла сказати тобі одну річ...
За твоє добре серце, за твою любов... за твої слова, такі хоро-
ші, такі солоденькі, як сахарин... за все, що ти мені хотів
дати і не дав тільки тому, що сам ти, крім солоденьких слів,
нічого не маєш... я тобі зробила один невеличкий подару-
нок... Ти ще не знаєш про нього, але ти скоро визнаєш... Так
і треба. Адже ти кволий та безсилий, як і я, отже ти гідний
однакової долі зі мною... Хіба тебе не радує це? Ми зогниємо
разом...

— Про що ти говориш? Ти... Що ти хочеш сказати?

— Ти кметливий, мій лицарю. Ти вже вгадав. Я пода-
рувала тобі річ, що складається з літер, які свистять, коли
вимовляти це симпатичне слово... Кожна літера свистить...
Віє і свистить... Одверто й нахабно в обличчя вовчому світу.
А ти... ти не винний. І я не винна... Тосю мій... Тосику...

— Що ти зробила? *(Тихо)*. Ти вбила мою віру... мій світо-
гляд. Все, чим я жив... Ти розумієш? Все!..

— Розумію, мій студентику. Я ж колись училася в Смоль-
ному. Розумію. Ти чесно служив нам. Служив за щербату
копійку. І жив тінями минулого... а я тільки допомогла тобі
пізнати його реальність... Але мені надто вже крутиться го-
лова... Я винохала три порції кокаїну...

— Реальність? А смерть ти бачила? *(Біжить у підвал)*.

ЮЛІЯ

— Тосику!!! (Віжить за ним, з підвалу чути зойк).

Кума вибігає з утюгом. За нею—
Бекеша з балабайкою і дочка Манька
з паперовими квітами.

КУМА

— Де вона? Де трагічицька?..

БЕКЕША

— Агафіє Гаврилівно! Плюньте на єто дело... Ой, бариня,
тім-да-рі-да...

МАНЬКА

— Мамінько. Вспокойте нерви.

КУМА

— Розутюжу стервяку!

Віжить сходами вниз—до підвалу.

БЕКЕША вслід їй.

— Агафіє Гаврилівно! Ще раз кажу: плюньте. Ой, бариня,
тім-да... (і зазмер на цій ноті).

Кума вибігає з підвалу, дивиться на
всіх страшними п'яними очима. За
нею—Юлія.

КУМА випустила утюг.

— Антошка...

БЕКЕША

— Ну?

КУМА

— Зробив... отак... (Показує на грудях: вниз і під прями-
м кутом—праворуч).

ЮЛІЯ безпорадно змахнула руками:

— Панове... логічно.

Хотіла піднятися на гору. Поточи-
лась і впала на сходи.

ЗАВІСА.

ХІ ГЕНЕРАЛЬНИЙ БІЙ.

Велика аудиторія, вщерть налита студентами. З-поміж светерів та сорочок про косий комір біліють уже й ковнірці, визирають краватки. Маса причепурилася, виглядає, хоч не парадно, але незрівняно празниковіше проти часу вступу до інституту. Уважно, зосереджено дослуховують виступ ОЛЕНИ ЧЕРЕДИ, зриваючись оплесками та енергійними вигуками на її запальні слова.

1

ОЛЕНА з катедри

— Я питаю: що таке Голощук? Хто він? Чи він один?

Шум.

ВИГУКИ

— Голощук—це сигнал! Тихше!

ОЛЕНА

— Сигнал! Темна куркульська сила пробує піднести іолу. Товариші! нас хочять схопити за горло...

ВИГУКИ

— Це навмисне розпалювання класової боротьби!

ОЛЕНА

— Від історії засуджена на смерть класа експлуататорів намагається взяти нас терором. А там кричать, що це навмисне розпалювання. Хто кричить? Ти! Чого прищулився! Хочеш помиритися з ворогом? Але ми того не хочемо. Ми не помиримось. Час перевірити, наші лави. Товариші!

ВИГУКИ

— Правильно, Череди! Геть голощуків з вищої школи!

ОЛЕНА

— Товариші! Геть голошуків з вищої школи! Геть пла-
стунів буржуазії, поповичів, куркуленків, ворогів пролетар-
ської науки.

ГРУШКИНА

— Тихше на поворотах!

ОЛЕНА

— А ти, Грушкіна, запам'ятай, що на цьому повороті, за
погромником Голошуком вилетять з інституту всі його одно-
думці й товариші. Вища школа завойована нашою кров'ю,
вона буде для нас та для тих, що прийдуть за нами, для тих,
що не здадуть наших революційних традицій, понесуть їх
далі, як несли ми—від фронтів, від холодного вітру, від го-
лоду—до цих днів, коли ми ростем, як полум'я на вітрі! (*Рап-
тові, громові оплески, шум*).

ВИГУКИ

— Так, Череда! Правильно, Череда!

СЛЬОЗКІН

— Я давно прошу слова! Я просив слова!

ТАРАС

— Даю слово професорові Сльозкіну.

ГОЛОСИ

— Цікаво. Давно не чули.

СЛЬОЗКІН

— Шановна громадо. Ентузіязм—дуже хороша річ.

ТАРАС

— Не погана.

СЛЬОЗКІН

— Дорога річ, цінна. Ультра-дорога річ. Ем, да.

ВОРОНОВ

— Нуті-с, далі. Хе-хе.

СЛЬОЗКІН

— Але самим ентузіязмом нічого не вдієш...

ВИГУКИ

— Правильно! Тихше! Не заважайте! Куди він хилить!

ТАРАС

— Товариші, поважайте промовця.

ПРЯДКА

— Важке завдання...

АВДИТОРІЯ

— Гу-гу! Тихше! А! Не заважайте! Гу! Га! Просимо!

СЛЪОЗКІН

— Нічого не вдієш. Крім ентузіязму, потрібні ще знання, потрібна культура, бодай у мікроскопічних дозах...

ВИГУКИ

— Америка!.. У Колумба хліб відбиваєте?

СЛЪОЗКІН

— Das ist eine alte Geschichte, але що ж подієш, коли ця істина завжди нова, як сказав поет—*doch bleibt sie ewig neu*.

ТАРАС

— Професоре, не лякайте нас Генріхом Гайне, бо ми вже також устигли його прочитати.

АВДИТОРІЯ зашуміла оплесками.

— От! Так! Ха!

СЛЪОЗКІН

— Звичайно, можна не дати професорові висловити свою думку, можна примусити його мовчати, затулити йому рот, це все ви легко можете зробити, навіть дуже легко, але що ви цим доводите? Власну некультурність. Тільки некультурність...

ВИГУКИ

— Доволі! Зрозуміли! Демагогія!

ТАРАС

— Професоре, я прошу вас тримати при собі ваші думки про культурний рівень цієї аудиторії.

СЛЬОЗКІН

— Гаразд. Я триматиму їх при собі. Я завжди тримаю їх при собі. (Сміх). Але я хочу сказати, що нам потрібні фахівці, добре освічені люди, культурні, ділові і... і таке інше. Ультра-потрібні. Як сказала одна дуже дотепна людина: потрібні до зарізу. А тут, я чую, збираються вилучити мало не пів інституту. Кого ж ви збираєтесь, вигнати? Тих, що потрібні нам, цебто державі, хотів я сказати, потрібні до зарізу. Ким розкидаєтесь? От що цікавить нас, професуру. Ким розкидаєтесь? А ентузіязм, звичайно, річ хороша. Ульт-ра-хороша.

ВИГУКИ

— Зрозуміли. Дякуємо. Будьте здорові!

ВОРОНОВ

— От тільки надаремно ви од ім'я професури говорили.

БОГОЯВЛЕНСЬКИЙ

— Чепуха-с і ерунда-с те, що ви сказали. Я, посивів на бактеріях і мало розуміюся на політиці. Проте можу сказати: чепуха-с і ерунда-с.

ФІЦЬКИЙ високим фальцетом.

— Слово! Чому, цкать, мені не дають...

ТАРАС

— Слово має студент Фіцький.

ФІЦЬКИЙ

— Я, цкать, забрав собі, цкать, слово, цкать, щоб сказати коротко, цкать, свою думку. Товариші, цкать! Можна галасувати і тюкати, але цкать, слід було б і подумати. Професор, цкать, Сльозкін, посутньо сказав глибоку істину. Страшенно глибоку, цкать, він, цкать, що сказав? Він цкать...

ВИГУКИ

— Чули! Не захищай! Геть з трибуни!

ФІЦЬКИЙ фальцетом

— Він, цкать, має рацію! Ми, цкать, крім вогню, цкать, нічого, цкать... Ми, цкать, не маємо... Цкать, убогі, цкать...

АВДИТОРІЯ

— Годі, цкать! Брехня, цкать!

ФІЦЬКИЙ кричить.

— Убогі люди, цкать! Некультурні...

ВИГУКИ

— Геть! Угодівство. Буржуазний підлабузник!

Невимовний шум.

ТАРАС вийшов наперед

— Товариші. *(Затихли)*. Слово маю я.

КАТРЯ

— Тарасе, дай йому відповідь.

ТАРАС

— По суті? *(Всміхнувся)*. Так ось, товариші, по суті. Коли настав час ударити клясового ворога так, щоб він уже ніколи не встав, тоді проти нас, як зброю, виставляють обвинувачення в некультурності і одночасно захищають культурність наших ворогів. Стара історія. Тільки ви забули, шановний професоре Сльозкін, одну дуже цікаву річ. А саме. Що пройшли роки і що ми вже не ті, які сюди прийшли. Вступаючи до вищої школи од революції, ми не могли як слід пояснити, що таке революція.

СЛЬОЗКІН

— А тепер?

ТАРАС

— А тепер ви не зможете заперечити, що ми завжди помічаємо, коли ви починаєте під час лекції оєзпардонно плутати... *(Сміх, оплески)*. Виходить, що ми досить таки озброїлися для того, щоб навіть без польового бінокля пізнавати, звідки ворог палить по нас з тяжкої артилерії старого ідеалізму, попівщини і містики. А друга ультра-цінна для нас річ, як ви кажете це—той самий ентузіазм, що його ми принесли сюди з фронтів і не розгубили тут, не розбазарили його, а підкували наукою, теорією Маркса і Леніна, так, що він став у нас матеріальною силою. Тепер і спробуйте взяти нас голими руками. *(Бурхливі оплески)*.

ВИГУКИ

— Браво, Тарасе! Правильно, Тарасе!

ТАРАС

— А ви хочете, щоб ми не помітили ворога, хочете вкрити його державою, що потребує кадрів. Сильний аргумент, але він проти вас, шановний професоре. Кадри потрібні, але які? Свої, а не ворожі! Потрібні такі кадри, що для них соціалізм—справа їхнього життя. Знайте, що всьому, що нам вороже, перегородимо шлях колючим дротом, не випустимо його із цих стін з мандатом червоного фахівця. Оце все, що я хотів сказати.

ВИГУКИ

— Правильно, Тарасе! Правильно, Роботяго! Правильно!

— Демагогія!

— Геть підлабузників!

КОЧЕРГА

— Товаришко Черета!

ОЛЕНА

— Слово забирає професор Кочерга.

Оплески.

КОЧЕРГА

— «Ким розкидаєтесь, ось що цікавить нас, професуру». Так сказав професор Сльозкін. Формула абсолютно правильна—нас дуже цікавить, хто зостанеться нашими слухачами, а хто назавжди покине стіни вищої школи. Тільки цікавить нас це зовсім інакше, ніж професора Сльозкіна. (*Шум, оплески*).

СЛЬОЗКІН

— Я протестую! Це інсинуація!..

КОЧЕРГА

— Інсинуація? Ви мені закидаєте брехню?

АВДИТОРІЯ

— Це підло.

КОЧЕРГА *громовим голосом*

— А лист від Белого з Парижу? Лист Белого, що ходить у списках поміж професорів! Це що, питаю вас. Лист, який

поширювала голошуківська компанія. Інсинуація? (*Вийняв лист, читає*) «Не занепадайте духом, вірте і надійтеся. Час визволення наближається. Ми куємо новий булат, ви ж готуйте на місці кадри, виковуйте дух православного народу, щоб він готовий був прийняти богодану нагороду за всі свої страждання, яких він стільки років зазнає під червоним чоботом варвара»..

АВДИТОРІЯ

— Інтервенція! Наступ.

Полізли на парті, невимовний галас.

ВИГУКИ

— Товариша Гармаша! Ректора! Слово професорові Гармашеві!

ТАРАС

— Спокій! Останнє слово має ректор інституту, професор Гармаш.

Овація.

ГАРМАШ

— Усе вже сказано. Все ясно й зрозуміло. Борються два світи. Імперіялісти знаходять тут своїх агентів. Мобілізують сили проти революції, проти нового світу, проти великого будівництва соціалізму...

Вбіг Мося Шкіндер. Схвильовано
продовжив Гармашеві слова:

— ...ради якого пролетарський студент кладе своє життя. Життя, що він надірвав у боротьбі з такими сукиними синами, як Голошук...

ОЛЕНА

— Мосю! Йому погано?

МОСЯ

— Йому зовсім погано. Горлом кров. Він непритомний.
Тиша в аудиторії.

ОЛЕНА

— Що ж... робити?

ГАРМАШ

— Ідіть негайно туди. Товариші, один із кращих студентів... кращий із нашого пролетарського колективу...

АВДИТОРІЯ тихо

— Тереш?..

ОЛЕНА стоїть непорушно, ніби скаменіла.

— Тереш...

ГАРМАШ

— Ідіть же. Я зараз прийду.

Олена, Мося, Тарас хутко виходять.

З

ГАРМАШ

— Товариші, на фронті, як завжди, не обходиться без жертв. За свою клясову науку пролетаріят платить життям кращих своїх представників. Але ці жертви можуть злякати, чи зупинити тільки боягузів. Гадаю, що ми з вами не зупинимось. Ворогові нема чого радіти. Розгорнутим фронтом на нього! З повною вірою в свої сили ставайте на бойові пости будованого соціалізму. Вливайтесь у лави героїчного пролетаріату. Вище прапори комунізму! Хай живуть нові кадри червоних фахівців. Хай живе авангард робітничої класи—ленінська комуністична партія.

Гул оплесків, ніби гул моря.

ХІІ СВІТІТЬ НАМ, ЗОРІ...

Осінь 1927 року. Перспективи п'ятирічки.

І

Симфонія важкої індустрії. Пропливає звідний кран, біжать вагонети з вугіллям на грубих ливах, снуються безконечні телеграфні дроти, спалахують із мороку яскраві електричні цятки, блискає промінь розопленого чавуну, освітлюючи похмуру цеглу димарів. Скисними лініями, перетинаючи просторінь, підіймаються опалені транспаранти—«ДОНБАС», «ДНІПРЕЛЬСТАН», «РОБІТНИЧИЙ КЛЮБ», «МАГНІТОГОРСЬКЕ», «ТРАКТОРНИЙ ЗАВОД». І раптом промовляє радіо:

— Кур'єрський поїзд вийшов з останньої станції. Галля.

Блиснув прожектор. Освітив постать ОЛЕНИ. Вона стоїть на пероні—з валізкою в руках, під стовпом, на якому, мов крила птаха, розвіялись угорі плякати — написи: УСРР, РСФРР, БСРР. НА ХАРКІВ. НА СТАЛІНЕ. НА МОСКВУ. НА КРИВО-РІЖЖЯ. НА ЛЕНІНГРАД. НА ЗАПО-РІЖЖЯ. Олена стоїть замислена.

В широкому колі прожектора позначилися постаті: ТАРАСА, КАТРИ, ШКІНДЕРА, ТАНІ, МАМАЄВОЇ, ПРЯДКИ, НЕРОНОВА, КОТІ. Дали видко в глибині ще стіну юнаків, готових до від'їзду. Мося Шкіндер, припадаючи на одну ногу, підходить до Олени, тихо запитує:

— Про що, Олю?

ОЛЕНА

— А от... про дорогу.

МОСЯ

— А я тобі хочу розповісти про славнозвісного американського фізика Дайтона Мілера. Цей учений, відомий цілому світові своїми дослідженнями з галузі теорії відносності, останнім часом почав головну свою увагу приділяти на дослідження акустики, цебто — науки про звуки, яку найкраще з нас засвоїв Коля Неронов, як тобі відомо...

НЕРОНОВ

— Звук є хилитання повітря, цього я ніколи не забуду.

МОСЯ

— Так от, цей самий Дайтон Мілер винайшов, що звук музичного інструмента буде тим чистіший, що дебелиший матеріал, з якого зроблений інструмент. І от він зробив флейту

з чистого золота. Флейта заграла так, що звуку її не можна описати, так запевняють ті, що самі чули ту флейту.

ОЛЕНА

— Що ти хочеш сказати, Мосю?

КАТРЯ

— Чи не думаєш ти придбати собі ту флейту?

ТАРАС

— Не перебивай, Катрусе. Ну, що ж далі?

МОСЯ

— Катря вгадала. Я хотів би мати зараз ту золоту флейту. Я заграв би. Заграв би так, що Оля забула б те, чого вона, як і ми, ніяк забути не може. І грав би довго, грав би доти, доки б'ється в моїх грудях серце, доки горять наші незвичайні неповторні дні, доки... ти не сказала б...

ОЛЕНА

— Годі...

МОСЯ

— Так. Але, виходячи з конкретних завдань соціалістичного будівництва, я кажу своєму серцеві: «Ша». Я відкладаю на бік чарівну флейту і кажу тобі: Олено Череди, знаєш що? Ректор Гармаш кличе тебе на катедру. Іди. Ти потрібна в штабі. Працюватимеш і будеш щаслива, і всі товариші, і... я також буду щасливий, бо знатиму, що тобі добре, що ти не заважаєш духом,—що в тобі горить та сила, з якою ти прийшла сюди. І на цьому дозвольте мені кінчити.

ОЛЕНА

— Мосю, Ах ти ж, Мося... любий друже. Яке ж у тебе прекрасне серце.

МОСЯ

— Серце в мене, Олю, дурне. Що таке серце? Це вузьке місце, на яке не доводиться орієнтуватись, пам'ятаючи зав-

дання соціалістичного будівництва, завдання наздогнати й випередити Америку з усіма її Дайтонами і золотими флісами... Так що, Олю, моя тобі порада: залишайся на катедрі.

ВСІ

— Ну? Олено. Як же?

ОЛЕНА

— Як?

ЗОТЯ

— Залишайтеся, тьотя Черета, бо як же воно буде: скобку я переміг, на робітфак прийняли і почуваю, що буду за професора. А зміни немає...

4.

Прогудів гудок паравоза. Запумів великий вокзал. Блиснули вогні semaforів іздалеку. І прийшли на перон ПРОФЕСОР ГАРМАШ, ПРОФЕСОР КОЧЕРГА, БОГОЯВЛЕНСЬКИЙ І ВОРОНОВ.

КІРА

— Товариство! Академія на сонці вилізла. Татусю, а на брюшника не забув надіти? Гляди, застудиш печінку...

Розлігся дружній регіт.

БОГОЯВЛЕНСЬКИЙ

— Кіро... Кіро...

КІРА

— Тату, тату! Ідемо на будівництво — факт безперечний. Не журись, не плач. Адже з того часу, як ти почав вивчати марксизм, менше болить печінка...

БОГОЯВЛЕНСЬКИЙ

— Кіро, не жартуй. Марксизм — велика річ.

Сміх.

КОЧЕРГА

— А ми боялись запізнитись. Здрастуйте, товариші!

ГОЛОСИ

— Дуже добре. Вчасно прийшли.

ГАРМАШ

— Здрастуйте, товаришко Череди.

ОЛЕНА

— Зрастуйте, товаришу Гармаш!

ГАРМАШ

— Може передумаєте хоч в останню хвилину? Ви ж знаєте, що Головна наука не заперечує. Знаєте, що нам потрібні аспіранти. За три роки ви будете асистенткою, а там...

ГРИЦЕНКОВА

— А там і професором. Знай наших. Чого роздумуєш, Олю? Зоставайся і все. Будеш нам писати, а ми будемо тобі писати, а ти нам будеш відповідати, а через п'ять років зустрінємось. У мене буде три сини. Тарасе, так же? Готуємо кадри?

ТАРАС

— Плян п'ятирічки виконаємо.

КАТЯ

— Три сини, як соколи, три майбутні будівники соціалізму, чорт забирай. Га? Неронов залишається, а ти не можеш? Ти ж його за пояс заткнеш.

НЕРОНОВ

— Мене? Гм. Твердження, яке не має під собою ніякого марксівського ґрунту.

КОЧЕРГА

— Я можу тільки ствердити, що з товаришки Череди вийде прекрасний науковий робітник. Я знаю її праці і обома руками голосую за те, щоб вона залилась на кафедрі.

ВОРОНОВ

— Знаєте, я колись іще мав сумніви. Стану, бувало, перед люстром.

ПРОФЕСОРИ

— Ха-ха-ха. Пам'ятаємо. «Товариші студенти»...

ВОРОНОВ

— А, тепер... мені вже не треба ставати перед люстром: дійсність давно перемогла мене. Дійсність, товариші, дужча за нас. Скажу просто, ідіть нам на зміну.

ГАРМАШ

— Як бачите: голос наукової громадськості.

МОСЯ

— І голос золотої флейти. Ще раз повторюю: наші дороги ведуть нас різно до однієї мети. Ви тут, а ми... ну, а ми там десь...

ОЛЕНА

— Мосю, ти помилився.

МОСЯ

— Не може бути.

ОЛЕНА

— Я їду з вами, їду туди, звідки прийшла. Не кажу навіки. Може й повернуся, за рік, за два — на катедру. Знаю, що люди потрібні й тут, ще й як потрібні. Але зараз — не можу. Зараз — туди. Пороху набратись. Сили спробувати на живій роботі, серед своїх. Спробувати, на що ми здатні. Дайон! Донбас, Мосю?

МОСЯ подумав, промовив зтиха.

— Даю.

ВСІ ХЛОПЦІ

— Даємо.

КОТЯ

— Ех... Бачу, що доведеться мені вас таки відпустити. Тільки ж не забувайте що є на світі Котя вуркаган, якого

ви... (захвилювався, засоромився, голос затремтів) якого ви в люди вивели...

ОЛЕНА обняла його, поцілувала.

— Не забуду, Котю! Учись.

ГАРМАШ

— Ну, так... в дорогу. Дайте ж руку. Прощайте, товариші. Разом ішли на штурм...

НЕРОНОВ

— Унд дранг.

ГАРМАШ

— Що?

НЕРОНОВ

— Кажу, штурм унд дранг.

ГАРМАШ

— А, так, так. Штурм унд дранг. Прощайте. Хороші ви були хлопці. Штурм унд дранг.

5.

З темної глибини доноситься шум паровоза. Всі звертають туди очі. І от гуркоче на них обкутаний парю, задимлений шаровіз, світлячи своїми круглими ліхтарями. Всі рушили йому назустріч. За хвилику, як зупинився поїзд, сяючи блискучими, яскраво освітленими вікнами, і як зашумів перон різним людям. — вийшла з вагона ГРУПА РОБИТНИЧОЇ МОЛОДІ, що прибула до цього міста. І от—вони зустрілися: ті, що прибули, і ті, що вже ілуть на роботу. Радісна, несподівана зустріч розрядилася тільки короткими вигуками...

1-й З ТИХ, ЩО ПРИБУЛИ

— Тарасе! Не може бути!

— Хлопці!

2-й

— Земляк!

3-й

— Куди? Здорові, товаришочки!

4-й

ОЛЕНА

— Що, знайомі? Звідки, товариші? звідкіля ви?

1-й

— Звідки? Та з усіх кінців... З заводів...

2-й

— Із шахт...

3-й

— Із колективів...

ТАРАС

— Із колективів? Учитись?

ТІ, ЩО ПРИБУЛИ

— Учитись.

ТІ, ЩО ІДУТЬ

— А ми вже на роботу.

ТІ, ЩО ПРИБУЛИ

— Щасливо! Двигайте там! Починайте першу п'ятирічку.

МОСЯ

— А ви двигайте тут... *(Гарячі, рвучкі обійми, потиски рук).*

ОЛЕНА

Закріплюйте те, що ми зробили в інституті. Боротьба на високому щаблі. Боротьба за нашу науку. Сльозкіни та Бєліє ще живуть. Ваше завдання — остаточно їх добити. Вони *(на професорів)* вас підтримають. До побачення ж, товариші! *(Пішла до вагона).*

4-й

— Мосю. Ти кривий... Чому?

МОСЯ

— Дурниці. Легенька контузія *(озирнувся, щоб не чула Олена)*. А от Терень, братці, поліг у бою...

ТІ, ЩО ПРИБУЛИ

— Як, Терень Крижень?..

МОСЯ

— Ви ж за нього... глядіть... хлопці...

6.

Але б'ють дзвінки. Гукає паровіз. Ті, що від'їжджають,—кидаються до вагонів. Поїзд рушає. А з вагона дзвінко й радісно вилітає пісня..

Світить нам, зорі, світи нам, місяцю,
І ясне сонце вгорі світи.
А ми вперед, вперед за волю—
В свободи царство будемо йти..

Мельгнули останні вікна блискучих вагонів. Услід їм дивляться ті, що прибули. Услід їм дивиться і група професорів на чолі з Гармашем. Неронов з ними і Котя. Надпоривно простяг він руки—вслід поїздові, ніби хотів бігти за ним. А потім... стамився. Ті, що прибули, обертаються. Зустрілись очима з групою професорів.

КОТЯ

— Дивіться, які іскри над степом...

Чутно, як далеко, далеко розлягається в степах приглушений гудок паровоза і завмирає шум заліза...

КІНЕЦЬ